

Masarykova univerzita v Brně

Anglická sociální filozofie 17. století

J. Harrington, T. Hobbes, J. Locke

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ivana Holzbachová, CSc.

Marek Vráblík

BRNO 2007

▪

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím literatury uvedené v bibliografii.

.....

Obsah

ÚVOD	4
HISTORICKÉ SOUVISLOSTI.....	5
POSLEDNÍ UTOPIE?	8
James Harrington a Republika Oceana.....	9
Základní myšlenky Jamese Harringtona	11
STÁT A SPOLEČENSKÁ SMLOUVA.....	15
Základní myšlenky filozofie Thomase Hobbesa	16
PRAKTICKÁ SOCIÁLNĚ-POLITICKÁ FILOZOFIE	22
Základní myšlenky filozofie Johna Locka	22
VÝVOJ SPOLEČNOSTI V ANGLICKÉ FILOZOFII 17. STOLETÍ.....	27
Věda jako hybná síla společenského pokroku.....	27
Koncept lidské přirozenosti.....	28
Stát, společnost a právo	30
Pojetí prací.....	32
Revoluce a rozvoj sociálního myšlení v Anglii	33
ODKAZ ANGLICKÉ SOCIÁLNÍ FILOZOFIE 17. STOLETÍ.....	34
NĚKTEŘÍ DALŠÍ ANGLIČTÍ MYSLITELÉ 17. STOLETÍ	37
ZÁVĚR.....	39
POUŽITÁ LITERATURA:	40

Úvod

Tato práce se zabývá krátkou etapou v dějinách sociální filozofie. Anglie sedmnáctého století byla svědkem bouřlivých společenských přeměn a rozvoje sociální filozofie. Práce obsahuje stručné uvedení do společenskovedních prací Jamese Harringtona, Thomase Hobbsa a Johna Locka a nejen jich. V závěru práce jsou zmíněny některé další postavy a osobnosti, které měly svůj vliv na vývoj sociálního myšlení v Anglii sedmnáctého století.

Práce se dále snaží popsat situaci v tehdejší Anglii a na základě historických událostí postihnout důvody a příčiny, které vedly jednotlivé myslitele ke svým závěrům.

Hlavním obsahem filozofie společnosti v Anglii sedmnáctého století jsou otázky po struktuře sociálních vztahů, povaze člověku, společenské smlouvě, po společenském systému, který by lépe reprezentoval racionální obrození tehdejší společnosti a po dalších věcech, které formovaly renesanci feudálního člověka.

V závěru práce je shrnut odkaz významu společenské smlouvy jako filozofické teorie a její pokračování až do dob nedávno minulých.

Historické souvislosti

"Bůh je anglický. Neboť při svárech bojujete nejen za svou zemi, ale především hájíte Jeho pravé náboženství a Jeho drahého syna Krista."¹

"Bůh mi seslal největší a nejznamenitější poklad k útěše vaší i všech světů. Dopustil, aby z mého (Anglie - anglického) lůna vzešel služebník Krista Jan Viklef, který zplodil Husa, ten zplodil Luthera a Luther zplodil pravdu."²

Nástup Stuartovců

V roce 1603 zemřela královna Alžběta Tudorovna a celé země se zmocnil velký (zejména náboženský) neklid. Když se lidé dozvěděli, že se královniným nástupcem stane skotský král Jakub I., částečně se nálada v zemi uklidnila, ale ne nadlouho. Jakubovy způsoby, jeho pseudointelektuální³ názory a teologická dogmata (považoval se za geniálního teologa) brzy znechtily anglickou veřejnost. Dvůr se stal symbolem zhýralosti, kde bylo cizoložství bráno za menší prohřešek, homosexuální excesy krále byly veřejným tajemstvím (například vzestup chudého šlechtice Georga Villierse, který se prostřednictvím své hezké tváře stal budoucím vévodou z Buckinghamu a nejoblíbenějším ministrem jak Jakuba I. tak i jeho syna Karla I.).

Náboženský problém

Římští katolíci byli během II. poloviny Alžbětiny vlády vystaveni pronásledování, které ještě umocnila válka se Španělskem. Tento útlak katolicismu (který hraničil často se zákazem) byl příčinou tak zvaného Spiknutí střelného prachu (Gun Powder Plot) katolické frakce, které mělo za úkol zabít jak krále, tak lordy a všechny členy Dolní sněmovny vyhozením do vzduchu budovy parlamentu.⁴ V pohledu veřejného mínění obyvatel se po odhalení tohoto spiknutí stal katolicismus symbolem úkladů proti státu.

Problém náboženství se ovšem netýkal pouze vztahu anglikánské (protestantské) církve a katolíků. V zemi působily další odnože protestantismu. Byli to vedle standardní anglikánské církve s tudorovskými rituály puritáni rozdělení na presbyteriánskou církev⁵ a "nezávislé" (independenti, baptisté).

¹ Johnson P., Dějiny anglického národa, str. 137, Řevnice: Rozmluvy 1995.

² Tamtéž.

³ Král Jakub I. byl autorem dvou knih, Basilikon Dóron (Královův dar, řec.) a True Law of Free Monarchies (Skutečné právo svobodných království), kde zdůrazňuje božskou vůli v původu královské moci a postavení krále nad zákonem.

⁴ Hlava povstání byl Guy Fawkes, katolický voják, který byl po odhalení v roce 1605 popraven.

⁵ Je součástí anglikánské církve se snahou reformovat ji.

Jedním z důsledků neshod a netolerance, ale i z důvodů pojetí náboženské svobody baptistů ze strany oficiální anglikánské církve, tak zvané Vysoké církve (High Church), byla emigrace prvních anglických vystěhovalců (z řad nezávislých) do Ameriky.⁶

Třicetiletá válka a spor krále s parlamentem

Královo přesvědčení, že "Rex est lex"⁷ dostala po vypuknutí třicetileté války vážné trhliny. Marnotratnému králi chyběly především finanční prostředky a pokud chtěl prokázat sílu země a zastrašit protivníka (například Španělsko jako silnou zemi na straně obnovy katolické říše), byl nucen v roce 1621 svolat parlament. A došlo ke konfliktu. Královy zákonodárné požadavky a představy se často zásadně lišily od požadavků parlamentu. Výsledkem bylo rozehnutí parlamentu a uvěznění několika jeho členů. Král umírá roku 1625.

Anglická revoluce

Po smrti Karlova otce Jakuba I. měl faktickou královu moc v rukou vévoda z Buckinghamu⁸. Bohužel jeho státnické schopnosti nebyly nijak excelentní a spory královské moci a parlamentu vypukly znovu.

Krátký parlament⁹, svolaný v roce 1640 řešil krizi způsobenou příkazem zavést ve Skotsku nové náboženské obřady, což vyvolalo vlnu odporu skotské náboženské veřejnosti a málem došlo k ozbrojené srážce mezi skotskou armádou a armádou Karla I. Spor byl vyřešen diplomaticky.

Dlouhý parlament

Situace krále byla v roce 1640 kritická. Byl bez prostředků, bez armády, poražen Skoty, uzavřen v paláci před rozohněnými poddanými. Sněmovna Lordů jej vyzvala ke svolání nového parlamentu. Tento druhý parlament v jednom roce byl parlamentem revolučním. Začaly boje mezi členy parlamentu a vysoce postavenými stoupenci krále. Výsledkem byly absurdní procesy¹⁰ a popravy. Spory mezi králem a parlamentem se stupňovaly a rozdělily zemi na dva tábory. Původní dlouhý parlament neměl v úmyslu svrhnout krále. Dalo by se říct, že v roce 1640 si budoucí události nikdo nepředstavoval ani v nejdivočejších snech.

Občanská válka

⁶ 1620 loď Mayflower a založení Nové Anglie na americkém kontinentu.

⁷ "Král je zákon" viz Filmer nebo Hobbes a jeho myšlenka absolutistické a nedělitelné moci.

⁸ Ten umírá roku 1629 zavražděn poručíkem Feltonem.

⁹ Trval pouhých 18 dní, proto krátký.

V roce 1645 v bitvě u Naseby dosáhla parlamentní vojska pod vedením Thomase Fairfaxe a jeho prvního důstojníka Olivera Cromwella rozhodného vítězství nad armádou krále. Parlament byl vítězem a začal vyjednávat se zajatým králem. Mezitím rostla nespokojenost v táboře vítězné armády, jelikož parlament jednal o jejím rozpuštění. Cromwell vytáhl se svými vojáky na Londýn. Dostal se k moci a v roce 1649 byl Karel I. po procesu popraven. V témže roku byla zrušena monarchie a vyhlášena republika. Ta pod vedením Cromwella zabezpečila výsledky revoluce a potlačila jiné radikálnější skupiny¹¹. A posléze se pod titulem "lord protektor" (1653-1658) ujal vlády nad Anglií.

Jakub II. a revoluce v roce 1688

Když Cromwell v roce 1658 zemřel, nepodařilo se jeho synovi Richardovi moc udržet. Nespokojenost v armádě a v celé společnosti pohnula parlament a ostatní vrstvy k obnovení monarchie. V roce 1660 byla zrušena republika a na trůn byl povolán Karel II. s nadějí, že zachová parlamentní spoluprádu. On i jeho nástupce a bratr Jakub II. však chtěli obnovit absolutismus. Zemi sužovaly náboženské spory, živelné pohromy nebo anglicko-holandské války. "Stuartovská" zhýralost dvora za Karla II. byla proslulá. A vztah Karla a Jakuba ke katolické Francii také. Je důležité uvědomit si souvislost s rokem 1685, kdy Ludvík XIV. zrušil Edikt Nantský¹², po kterém následoval hromadný úprk hugenotů z Francie do Anglie.

V roce 1688 byl "slavnou revolucí" Jakub II. vyhnán ze země a na jeho místo povolán nizozemský místodržící Vilém III. Oranžský. Ten přijal Listinu práv¹³ (1689), v níž potvrdil práva parlamentu a Anglie se tímto stala definitivně konstituční monarchií, kde se o moc dělil král a parlament.

Revoluce z roku 1640 je důkazem toho, že si Angličané nepřáli absolutní monarchii, a revoluce z roku 1688 je zase důkazem, že si nepřáli republiku.

Anglie 17. století

Kulturní a myšlenkový obraz Anglie sedmnáctého století se utvářel v souvislosti s historickými událostmi, které zemi a celou kontinentální Evropu provázely. Nejen náboženské války a politické změny, ale také kulturní vývoj, věda a filozofie.

¹⁰ Například schválení zákona Bill of Attainder (zákon o ztrátě občanských svobod bez soudu), který pod nátlakem král schválil a jehož důsledkem byl popraven hrabě ze Straffordu, jeden z mála schopných králových státníků.

¹¹ Levellery, diggery.

¹² Edikt nantským v roce 1598 francouzský král Jindřich IV. uznal stejná práva hugenotům jako katolíkům.

¹³ Bill of Rights.

Jakým způsobem se orientovalo sociální myšlení v Anglii v oněch hektických dobách převratů a zásadních společenských změn? V následujících kapitolách budou ve stručnosti podány ve zkratce myšlenkové systémy několika anglických myslitelů.

Poslední utopie?

"Společnost, která není schopna zrodit utopii a věnovat se jí, je ohrožena sklerózou a zkázou.." ¹⁴

Roku 1516 vyšlo nejznámější dílo anglického humanisty a státníka Thomase More. Jmenovalo se *Knížka vpravdě zlatá a stejně užitečná jako zábavná o nejlepším stavu státu a o novém ostrově Utopii* (později známá už jen pod jménem Utopie). Pojednává o putování portugalského cestovatele Rafaela Hythlodaye a o jeho návštěvě šťastného ostrova, kde panovala až "nelidsky" ideální a spravedlivá pravidla a instituce. More zde popsal společnost, která byla na hony vzdálená jakémukoliv tehdejšímu společenskému uspořádání, zejména anglickému. Zemi bez bídy a vykořisťování, lži, násilí, bez netolerance, bez závisti a hněvu, bez zahálky a bez spousta dalších "lidských" vlastností, bez kterých by mohl být svět lepší a život radostnější.

Kniha nebyla pouze literární fikcí a hříčkou učeného člověka, nebyla pouze sněním o lepším společenském řádu a o lepších lidech, ale byla také ostrou kritikou tehdejší Anglie. Tak jako zmiňuje citát v úvodu kapitoly, toto Morovo dílo byl produkt té společnosti, kterou kritizovalo. Čím tedy bylo jeho dílo tak výjimečné, co označuje dodnes jméno toho ideálního ostrova, na který narazil hlavní hrdina jeho knihy. Čím tedy může být utopie?

Utopie může být chiméra, výmysl, něco co nemá reálný obraz ve skutečnosti. Utopie je něco, co nemůže existovat. V historické rovině je snadné mluvit o utopiích. J. Verne nebo C.C. Clarke byli ve své době utopisté, ale o pár desetiletí později byli označováni za průkopníky různých druhů odvětví vědy. Myšlenky o ponorkách, družicích nebo elektřině byli utopiemi pouze pro historicky ohraničenou etapu vývoje technického pokroku. Abychom nezmiňovali pouze technologickou linii vývoje lidstva, velké změny společenských dějin dvacátého století byly ve svých počátcích také pouze utopistickými vizemi několika jedinců nebo skupin. Ať již mluvíme o Hitlerovi nebo Leninovi, tyto velké a neslavné sociální "projekty" se v určité etapě historického vývoje uskutečnily a přešly z kategorie utopie do kategorie skutečnost. Nejde tedy o to, že by se určitá utopistická vize nedala realizovat, ale o to, že v určitém časovém pásmu si lidé tuto realizaci nejsou schopni představit.

Utopie může být ideál, ideální stav. Jsou to vize lepší společnosti, popisované nezávisle na tom, jaké jsou šance na jejich uskutečnění. Zde se prolíná utopické myšlení

¹⁴ Szacki J., Utopie, str. 9, Praha: Mladá fronta 1971.

s myšlením vázaným na ideu Dobra. Tedy na morální filozofii, která pracuje s pojmy jako je dobré a správné.

Utopie může být pokus, metoda virtuálních experimentů. Je to posloupnost otázek a jejich odpovědí o věcech, které dosud nejsou. Jak by vypadal svět, kdyby....? Jak by vypadala společnost, kdyby člověk...? Jak by mohl vypadat člověk, kdyby společnost? Je to zkoumání věcí, které nejsou, je to nalézání souvislostí a významů tam, kde by mohly být při jiném (literárně experimentálním) uspořádání věcí. Z tohoto hlediska lze vzít Morovu Utopii jako otázku: Jak by vypadal svět, kdyby neexistovalo soukromé vlastnictví?

Utopie může být možnost. Společnosti, kde jejich byli členové spokojeni s tím jak vše funguje, kde se jim zdálo být vše v pořádku, nepotřebovaly a neprodukovaly utopie. Otázkou je, do jaké míry měli členové různých vrstev různých typů společností zájem a svobodu k vymyšlení alternativ stávajícího způsobu života. Alternativa se liší od ideálu v pojetí dobra. Alternativa nemusí být vždy pojata jako morálně lepší, ale třeba pouze jako prakticky výhodnější.

Platónova ústava byla alternativní, podle autora možná ideální alternativa. Je zajímavé, že jsou často pravidla a struktura utopických společností ve starověkých a středověkých spisech velmi podobná s uspořádáním totalitních společností popsaných a prožitých ve stoletím dvacátém.

Od Platóna a Aristotela, přes Thomase Mora a Thomase Campanellu můžeme dojít k jedné s posledních typologicky podobných utopických prací v anglické filozofii na počátku sedmnáctého století. Je to práce Jamese Harringtona *Republika Oceana*. Tato práce do jisté míry splňuje všechny podmínky, které jsme zmínili výše jako atributy utopie. A do jisté míry předznamenává společně s jinými autory renesančního myšlení¹⁵ nové pojetí filozofického sociálního myšlení.

James Harrington a Republika Oceana

Vztah royalismu a revolučního liberalismu u J. Harringtona

James Harrington se narodil 1611 v Uptonu v hrabství Northamptonshire jako syn venkovského šlechtice. Jeho rod byl jedním z nejstarších a nejvýznamnějších v Anglii. Spory mezi absolutistickými snahami panovníků a mezi ambicemi hospodářsky sílícího měšťanstva koncem 16. století se podílely na vytváření jeho politických názorů (jeho otec tíhl spíše k protiabsolutisticky orientované politice, přestože byl aristokratem). Kariéra

¹⁵ Hugo Grotius, Francis Bacon, P. Gassendi a další sociálně zaměřeni myslitelé.

inteligentního mladíka byla po studiích v Oxfordu a Londýně ovlivněna jeho smyslem pro cestování a dobrodružství. Na cestách byla pro Harringtona zásadní návštěva Itálie a Benátek, která měla výrazný vliv na formování jeho budoucích prací. Po návratu do Anglie kolem roku 1639 vstoupil do královských služeb a stal se přítelem a důvěrníkem krále Karla I. navzdory svým republikánským názorům a ideologiím. Republika Oceana vyšla roku 1656, tedy sedm let po smrti krále Karla I., které s Harringtonem výrazně oťrášlo, ovšem na jeho konceptu "ideální a nesmrtelné republiky" tato událost žádný vliv neměla. Bohužel po smrti Cromwella a nástupu royalistů k moci došlo k perzekuci bývalých republikánsky orientovaných myslitelů. Proces s královrahy (vykopání ostatků Cromwella) jasně podtrhoval náladu v zemi. Harrington byl na dva roky uvězněn. Zbytek jeho života byl poznamenán duševní chorobou, která byla podle dobových svědků z řady pozůstalých příbuzných způsobena otravou léky ve vězení. Zemřel v roce 1677.

Dalo by se říct, že hlavní dílo James Harringtona *Republica Oceana* je zvláštní směsicí utopických představ a jasně danou historizující a revolučně zaměřenou prací, která má spoustu reálných odkazů na soudobou situaci v Anglii.¹⁶

Oceana je fiktivní zemí z mnoha fiktivními obyvateli a její popisovaný dějinný vývoj nelze nesrovnat s konkrétními výklady dějin anglického národa. Je zřejmé, že Harrington popisuje historii Anglie včetně historických komentářů (například římských dějepisců). Na pozadí těchto informací rozvíjí další teorie a představy, které měly v tehdejší době reagovat jak na situaci v zemi, tak měly také sloužit jako návod anglickým revolučním politikům, jak naložit s nabytou mocí. Harrington popisuje události anglické revoluce, jak je vnímal. Vítězství republikánské armády a krize po vítězství (bezradnost parlamentu) odstraňuje v jeho práci nástup Olphause Megaletora¹⁷, generála republikánské armády, do čela země. Parlament se rozpouští a Megaletor se stává jediným vládařem a zákonodárcem Oceány. V tomto okamžiku, kdy Harrington vkládá veškerou zodpovědnost do rukou jednoho člověka, začíná práce sociálně-politického filozofa, který tvoří systém a strukturu vlády a správy země pod vedením jednoho geniálního člověka. Analogie s fakty anglické revoluce je jasná. Za tohoto člověka byl samozřejmě považován Oliver Cromwell, do kterého Harrington vkládal velké naděje. Už z věnování v úvodu knihy

¹⁶ V předmluvě autor charakterizuje základní rysy Oceány, její ostrovní charakter, vnitřní rozdělení, hospodářství a popis sjednocení země (ve skutečnosti se jedná o válku se Skotskem). Dále popisuje tři základní období vývoje země. V prvním dochází k vytvoření a rozvoji monarchie, v druhé k rozkladu monarchie a ve třetí ke vzniku republiky.

¹⁷ Používání fiktivních jmen (zpravidla řeckého nebo latinského původu) v díle je z hlediska obsahu ospravedlnitelné a záměrné především z toho důvodu, že autor se často pouští do kritiky a do odvážných spekulací a soudů, které by mu mohly při užití konkrétních reálných jmen způsobit nemalé problémy. Je to přístup alibistický, nicméně v té době poplatný svému účelu.

je patrné celé zaměření knihy ("Věnováno Jeho Výsosti lordu protektorovi Republiky Anglie, Irska a Skotska").

Základní myšlenky Jamese Harringtona

Jeho hlavní stanoviska nevycházejí z dřívější filozofické práce nebo filozofického systému tak jako například u Thomase Hobbesa, jeho práce je spíš studií sociálně historickou, která kompiluje "to dobré a úspěšné" z určitých historických etap vývoje společnosti.

Vlastnictví

Primárním tématem ve vývoji země a ve filozofii utopické republiky je podíl na pozemkovém vlastnictví a jeho vliv na mocenské uspořádání v zemi. Právě tohle považuje Harrington za důvod rozbrojů mezi králem a lidem, který získal zásadní podíl ve vlastnictví půdy a přitom nedisponuje žádnou politickou mocí.

Popisuje dva základní zákony (principy), které ustanovují vztah lidí k vlastnictví a k ochraně majetku. "První zásada se týká způsobu vlastnictví a jeho rozdělení, v případě druhém jde o způsob vlády či způsob uskutečňování svrchované moci, přičemž způsob vlády je přirozeným důsledkem majetkového uspořádání ..."18. Prvním zákonem je agrární zákon. Tento stanovuje maximální limit vlastněné půdy jedním občanem Oceány, a to 2000 liber. Veškerý pozemkový majetek, který překračuje tento limit je občan nucen rozdělit rovnoměrně mezi své dědice.

V této části práce je vidět, jak velký význam přiřazoval autor pozemkovému vlastnictví a jak velký důraz kladl na relativní rovnoměrnost (ne rovnostářství) rozdělení půdy. Agrární zákon nebyl pokusem o zrušení majetkového elitářství, šlo o rovnoměrné rozdělení moci mezi větší množství občanů s menšími podíly na moci, o určitý typ rozmělnění, které považoval Harrington za základní stavební kámen republiky. Těžko si ovšem představit akceptaci takového agrárního zákona v tehdejší feudální Anglii. A těžko si představit akceptaci agrárního zákona tohoto typu i v jiných třeba i současných společenských uspořádáních. Stanovit limit ve vlastnictví pozemků, což v tehdejší době vlastně znamenalo stanovit limit maximálního bohatství jednoho člověka, se těžko představuje i v současných demokratických zřízeních euroamerického typu. To, že výše majetku má přímo úměrný vztah k podílu moci v současných společnostech (tak jak tomu bylo za feudalismu), je téma, které by možná mělo smysl prostudovat důkladněji.

¹⁸ Harrington J., Republika Oceána, str. 42, Praha: Mladá fronta 1985.

Druhým základním principem je volební systém republiky (viz níže).

Model republiky

Základní skladební částí modelu republiky je volební systém¹⁹ a volební práva občanů.

Volební právo občanů republiky je určeno rozdělením lidu do určitých skupin podle svého společenského postavení (svobodní občané a služebníci), podle věku (mládež a starší občané), podle majetku (jezdecký stav a pěchota) a místa bydliště (farnosti spojené do stovek a ty do tak zvaných tribuí). Volební právo přísluší starším svobodným občanům, kteří disponují vlastním majetkem. Nemajetní, mládež do třiceti let a ženy byly vyloučeni z politického života. O majetkovém podmínění občanských svobod, tedy zejména volebního práva, se vedly rozsáhlé diskuse mezi "independenty", kteří požadovali omezit volební právo pouze na majetné vrstvy a mezi levellery, kteří požadovali právo pro široké vrstvy i drobnějších vlastníků. Ani Harrington ani levelleři však nikdy nemluvili o zrovnoprávnění všech obyvatel. Harrington ještě nastínil možnost nabýt volebního práva v případě, že nemajetný zlepší svou ekonomickou situaci a naopak.

Další částí modelu republiky je mechanismus sestavení a funkčnost senátu a lidového shromáždění, které jsou společně představitelem lidové moci v republice (parlamentem).

Základní funkcí senátu je projednávání a navrhování zákonů. Mimo to je v rámci senátu ustanoveno několik takzvaných senátních rad (státní, válečná, náboženská, obchodní). Státní rada má na starosti zejména zahraniční politiku republiky, dále pak zpracovává informace z regionálních rad a zabývá se návrhy zákonů ve státní sféře (daně, vojenské odvody a podobně). Válečná rada řídí vojenskou politiku republiky a to od vojenské výchovy a přípravy mládeže přes dozor nad armádou až po řešení zahraničních nebo interních vojenských záležitostí. Náboženská rada funguje jako dohled nad církví, nad řízením univerzit a dodržováním pravidel duchovního života a ochrana náboženské svobody. Funkce obchodní rady není konkrétně v díle stanovena. Je to jeden z úkolů vývoje nové republiky. Tehdejší funkcí obchodní rady bylo zejména shromažďování poznatků o obchodu a ekonomii. Tyto rady bychom mohli považovat za předchůdce ministerstev jednotlivých resortů v současné struktuře evropských demokracií.

Základní funkce lidového shromáždění je dvojí. V první řadě je to zákonodárná moc lidového shromáždění, rozhodování a schvalování návrhů zákonů od senátu. Ve druhé

řadě je lidové shromáždění nejvyšší soudní instancí, ke které se lze v rámci republiky odvolat. Tato soudní moc, která se v díle J. Harringtona objevuje, předznamenává význam soudní moci ve struktuře novodobé společnosti objevený Montesquiuem. (Je zajímavé, že Harrington rozděluje Lockovu zákonodárnou moc na parlament jako navrhovatele a senát jako schvalovatele zákonů. Správní moc v republice je obdobu výkonné moci Lockově, a navíc přidává moc vojenskou, náboženskou a hlavně soudní. "Duch zákonů" francouzského filozofa Montesquieua se zde objevuje dávno před Lockem.)

Struktura zákonodárského senátu a lidového shromáždění přestavuje v Harringtonově republice standardní odlišení zákonodárské a kontrolní moci, tak jak je známe.

Náboženská tolerance

Otázka náboženské tolerance se objevuje v šestém zákoně O církevní správě farnosti, kde je stanovena svobodná volba náboženského vyznání²⁰, a kdy občan nemá povinnost účasti na náboženských obřadech²¹. Tento pohled byl ve své době přinejmenším neobvyklý a vysloužil si pozornost církví.

Výchova

Harrington má velmi osvícený přístup ke vzdělávání mládeže. Jedním z bodů výchovy mládeže je povinná školní docházka od 9 do 15 let. Poté si rodiče dětí určí jejich další budoucnost jak podle vlastních finančních možností, tak samozřejmě podle schopností dítěte. Po dovršení osmnáctého roku podléhají všichni mladí občané branné povinnosti až do třiceti let (s výjimkou právníků, lékařů, teologů nebo jiných výjimek, například studentů na zahraničních stážích a podobně). Je zřejmé, že autor zde mluví pouze o mladých mužích, o ženské roli a o uplatnění ženy se v jeho práci v souvislosti s výchovou a vztahem k armádě vůbec nemluví, podobně jako ve vztahu k volebnímu právu.

Důraz na výchovu a vzdělání je jedním ze stěžejních bodů racionalizace tehdejšího myšlení. Zpracovávají ji filozofové jako J. Locke nebo B. Spinoza.

Propaganda

Závěrečná část Republiky Oceany je sepsanou formou fiktivní budoucnosti republiky a ve své podstatě má nejbližší k popisu utopie tak, jak je o ní zmíněno v úvodu kapitoly. Emotivní podbarvení popisu událostí může vyvolat až úsměv na tváři, nicméně je dobré

¹⁹ Systém benátské republiky.

²⁰ Mimo víry židovské a modlářské.

²¹ J. Harrington a jeho tolerantní názory na náboženství byly velmi osvícené a na svou dobu netradiční. Autor byl za tyto názory ve své době napadán jak anglikánskou církví, tak sektářskými fanatiky.

všimnout si silného propagandistického stylu textu. Intencionalita obsahu je také velmi čitelná. Autor zde likviduje lidského génia lorda Archonta, který byl na počátku vzniku republiky jejím takřka absolutním vládcem. Lord Archont odchází na odpočinek, jelikož vidí, že "jeho státní model funguje bez závad a rušivých vlivů, tak jako nebeské sféry v harmonii přírodních zákonů..."²². Harrington tedy konečně dospívá k tomu, k čemu chtěl, k funkčnímu modelu republiky. Znovu je nemožné nevzpomenout faktické události anglické revoluce. Stejně jako až "božsky" oslavovaný lord Archont v Oceanii odchází a nechává za sebou kus vykonané práce, tak by měl Oliver Cromwell podle autora vykonat svou práci a přenechat vládu "lidu". Záměr působit na Cromwella je v této části díla evidentní a jak víme z historie také neúčinný. Sám Cromwell prý o Harringtonovi prohlásil: "..Tento pán by mne chtěl jistě zbavit moci, ale malá ranka archem papíru nemůže mi vyrazit z ruky to, co jsem vydobyl silou meče..."²³

Význam práce J. Harringtona

Nepřehlédnutými prvky sestaveného politického systému v pojednání Republika Oceana jsou důraz na spravedlnost, zamezení korupce a objektivita legitimacy úředníků ve spravedlivém státě. Harrington do detailu popisuje, jakým způsobem budou probíhat i ty nejméně důležité volby z lidu.

Harringtonova republikánská ideologie byla velkou inspirací pro politické uspořádání první francouzské republiky 18. století a nejméně se Harringtonovy myšlenky prosadily v předrevoluční Americe. Byly předobrazem budoucí ústavy USA a měly velký vliv na přední představitele a ideology americké revoluce.²⁴

Poslední utopie?

V práci Republika Oceána vystupuje utopie jako žánr. Kniha je napsaná jako fiktivní utopický nejen popis společnosti, který by při dosažení faktických proměnných popisujících tehdejší Anglii mohl působit jako autentický návod, zejména vývoj této fiktivní společnosti v závěru knihy, který je směsicí doporučených direktiv (například řešení financí při správě armády), literární fikce a utopických představ autora.

V další části se nabízí srovnání s jiným typem sociálního uspořádání, které pod vlivem událostí v Anglii sedmnáctého století předložil další ostrovní filozof T. Hobbes. Žánrový rozdíl je patrný a zaměření taktéž. Přestože oba dva myslitelé sdíleli podobné historické události (Hobbes byl o 23 let starší), jejich náhled na ně byl naprosto odlišný.

²² Harrington J., Republika Oceána, str. 69.

²³ Tento výrok uvádí John Holland v úvodu ke své edici Harringtonova díla z roku 1700, překlad M. Lúny z knihy M. Hrocha Oliver Cromwell (Svoboda 1968).

²⁴ Například J. Adams, B. Franklin, T. Jefferson, G. Washington a další.

Každý z nich stál na jiné straně barikády, Hobbes jako royalista a Harrington jako zastánce republikánské ideologie.

Stát a společenská smlouva

Thomas Hobbes (1588 – 1679) je jeden z nejvýznamnějších sociálních myslitelů anglické revoluce. Hobbsova filozofie obsahuje prvky soudobého vědeckého mechanismu a je neobvykle otevřená a přímá. Ve své době byl dokonce považován pro své názory za ateistu.

Hobbes byl nejen zastáncem monarchistické vlády (Karla I.), a tedy členem royalistické části společnosti tehdejší roztržité Anglie první poloviny 17. století. Jeho sociální filozofie vykazovala atributy radikálního individualismu machiavelistického typu. Vliv filozofie slavného Itala byl v Hobbsových spisech patrný.

Jeho royalistický postoj ovšem už nebyl tak nezvratný a "sebevražedný" jako byl republikánský postoj Jamese Harringtona. Vývoj občanské války a politické situace v Anglii sedmnáctého století nebyl milosrdný k žádnému příznivci jedné strany. Hobbes se jako stoupenec absolutní monarchie ocitl v nevoli po vítězství Olivera Cromwella. Tehdy byl nucen uprchnout do Francie, kde se netajil obdivem k energické politice kardinála Richelieu. Jeho radikální sociálně-filozofické závěry se však lehce otupily. V Paříži vydal spis O občanu (De cive), v němž svou filozofii královského absolutismu odvolal a prohlásil, že neomezená moc náleží jakékoliv vládě. Tento odvrát od Stuartovské monarchie se u Hobbse projevil ještě zřetelněji po popravě krále Karla I. v jeho asi nejznámějším díle Leviathan. Tam výslovně vybízí k poslušnosti novým vládcům, kteří zvítězili v občanské válce. Tento postoj mu umožnil návrat do vlasti. Po smrti Cromwella a nástupu Karla II. (syn Karla I.) na trůn byla Hobbsova situace znovu velmi nepříjemná, nicméně vyžádaná audience dvaasedmdesátiletého starce u krále, který býval Hobbsovým žákem, mu zajistila klidný zbytek života až do jeho smrti roku 1676 v Hardwich Hall, Derbyshire v Anglii.

Mezi jeho nejvýznamnější práce v rámci sociální filozofie patří spis O Občanu (De cive, první vydání 1642, druhé vydání rozšířené o reakci na námítky Mersennovi²⁵ roku 1647) a Leviathan (1651, psán v exilu ve Francii na dvoře krále Jakuba II. již v protimonarchistickém stylu).

²⁵ Marin Mersenne(1577-1648), francouzský matematik a organizátor pařížského vědeckointelektuálního života.

Základní myšlenky filozofie Thomase Hobbesa

Hobbova teorie patří k těm, které nelze ani při nejlepší vůli označit za liberalistické. Jejím účelem bylo především zdůvodnit panovnický absolutismus. Pro název svého hlavního díla si vybral Hobbes jméno biblické starozákonní obludy a tato obluda mu symbolizuje jeho představu státu.

Hobbes nechce pojednávat o filozofii společnosti, ale po vzoru novověké vědy (F. Bacon) chce poznat vztahy mezi lidmi ve společnosti, podobně jako věda pozoruje a poznává kvantitativní vztahy přírodních těles. Všímal si událostí své doby, všímal si, jak se lidé chovají, když padly zákony a když nastala válka a bezvládí. Tento stav srovnává s přirozeným prehistorickým stavem soužití lidí před vznikem státu. Pokouší se popsat zákony společnosti, společnost jako systém nezávislý na Bohu a přírodě, což mělo ve své době velký význam právě tím, že odstranil ze své filozofie teologická hlediska a dogmata. On sám chápe lidské společnosti jako mechanické soustavy, kterými hýbou naše choutky a žádosti.

Lidská přirozenost

Hlavní a jedinou lidskou přirozeností je egoismus. Tato lidská přirozenost (egoismus) má dva požadavky. Co je tedy podle Hobbesa člověku vlastní? Je to chtivost a vyhnutí (strach) se smrti. Přirozená chtivost je to, když řeknu "Toto je moje", bez ohledu na to o jakou věc se jedná, je to pud vlastnění jakýchkoliv věcí. Z hlediska základního zákona přírody má každý právo na všechno ("Příroda dal všechno všem."²⁶), příroda je podle Hobbesa takto stvořena. Pod vlivem přirozeného rozumu dále každý usiluje také o to, aby se vyhnul násilné smrti, jakožto největšímu zlu přirozenosti.

Hobbes popírá, že by lidská přirozenost byla od narození uzpůsobená pro život ve společnosti. Sice člověk je ZOON POLITIKON, ale to ještě neznamená život ve společnosti. Je zde velmi cítit jeho zklamání a opozice vůči Aristotelovi, o jehož omylech nejen na poli sociální filozofie byl přesvědčen. Společnost není podle něj jen vzájemný styk lidí, ale jsou to vzájemné svazky, k jejichž ustanovení je potřeba záruk. Člověk je uzpůsobován pro život ve společnosti nikoliv přirozeností, ale výchovou. Společnost je dodatečný jev. Je to účelové seskupení, protože všichni účastníci z něho něco získají. Lidé se netěší ze samé společnosti, ale ze svého postavení v ní. Protože lidé do společnosti vstupují dobrovolně, ptáme se, co je předmětem té společné vůle? Je to strach z druhých lidí, strach s existence ostatních egoismů.

²⁶ Hobbes T., Výbor z díla - O občanu, str. 104, Praha: Svoboda 1988.

Hobbes řeší podstatu lidské přirozenosti v dichotomii pudové složky člověka jako pudu sebezáchovy a racionální schopnosti řešit svou vlastní neřiditelnou pudovost. Obě dvě složky jsou nezvratnými aktivitami lidské bytosti. Hobbes dále chápe člověka jako aktivní bytost, která se uspokojuje, která hledá "štěstí" v neustálém překračování dosaženého, v životní aktivitě (aktivním principu).

Předspolečenský stav, stav přírodní

Hobbes vychází z představy, že na počátku lidského společenského vývoje existoval stav, který označuje jako "stav přírodní". V tomto stavu vládne právo silnějšího, "bellum omnium contra omnes"²⁷ a situace, v níž je "homo homini lupus"²⁸.

V přirozeném stavu neexistuje žádná vláda, žádný zákon, žádné rozdělení a smysl toho, co je správné a špatné (nabízí se srovnání například s pojetím etického relativismu). Je to stav anarchie, v němž každý má právo na všechno. Kde není zákona, není ani správné a špatné, ani právo a bezpráví. Vše je povoleno.

"Další důsledek této války všech proti všem je ten, že nemůže být nic „nespravedlivé“. Pojem práva a křivdy, spravedlnosti a nespravedlnosti nemá tam místa. Kde není společné vlády, tam není ani zákona, kde není zákona, tam není ani nespravedlnosti."²⁹

Tohle je významná změna, kdy Hobbes převádí dobro, které bylo v dosavadní filozofii metafyzickou entitou existující o sobě, na hodnotu antropologickou: Dobré je to, co je užitečné. Tato antropologická pozice Hobbese souvisí s pojetím zla v člověku, kdy tvrdí, že člověk není od přirozenosti zlý "...neboť vášně pocházející ze živočišné přirozenosti nejsou zlé samy o sobě, ale zlé jsou někdy činy, které v nich mají původ."³⁰ Zlo vzniká až ve společnosti jako porušení zákona.

Přirozené právo

„Přirozené právo je svoboda, kterou má každý, aby užíval svých sil, jak sám chce, k zachování své vlastní přirozenosti; tedy k zachování vlastního života.“³¹

²⁷ Válka všech proti všem.

²⁸ Člověk člověku vlkem.

²⁹ "To this war of every man against every man, this also is consequent; that nothing can be unjust. The notions of right and wrong, justice and injustice, have there no place. Where there is no common power, there is no law; where no law, no injustice." Hobbes T., Leviathan, kapitola 13., http://www.infidels.org/library/historical/thomas_hobbes/leviathan.html

³⁰ Hobbes T., O občanu, str. 13. Předmluva ke čtenářům.

³¹ "The right of nature, which writers commonly call jus naturale, is the liberty each man hath to use his own power as he will himself for the preservation of his own nature; that is to say, of his own life." Hobbes T., Leviathan, kapitola 14., http://www.infidels.org/library/historical/thomas_hobbes/leviathan.html

Protože toto právo existovalo ještě před vznikem společnosti, člověk měl ve jménu zachování svého života právo na všechno – mohl vlastnit a užívat všeho, co chtěl a mohl. V tomto čistém přirozeném stavu nemohlo podle Hobbese existovat bezpráví vůči žádnému člověku, když právo dovolovalo všechno. Nespravedlnost vůči lidem předpokládá umělé lidské zákony. V čistém stavu však existovaly jen přirozené zákony (mezi ně patří mj. i právo rodičů vychovávat děti...).

Každý sice mohl říkat o každé věci „To je moje“, ale nemohl to užívat kvůli sousedovi, který říkal to stejné. Lidem tak bylo toto právo málo prospěšné, protože účinek tohoto společného práva byl tentýž, jako by ani právo neexistovalo. Přirozený stav Hobbes srovnává s válkou, nazývá ho trvalou válkou, protože nemůže skončit nijakým vítězstvím. V Leviathanu mluví o válce všech proti všem. V přirozeném stavu neplatí žádné smlouvy, kromě vzájemného boje. Smlouvy³² jsou vynuceny často strachem a nátlakem – mají proto své dočasné oprávnění, protože nepřinášejí užitek podřízené straně. Pokud taková smlouva ohrožuje život jedince (státu), pak se podle přirozeného práva musí bránit a tím porušuje úmyslně zákony. Z toho je pro Hobbese zřejmé, že přirozené zákony neposkytují nikomu hned jistotu, že budou zachovávány, protože dokud neexistuje záruka, že druzí nezaútočí, každý se zabezpečuje tak, jak chce.

Vítěz je stále ohrožen právem ostatních lidí na stejné vítězství. Hobbes proto tvrdí, že kterýkoliv vítěz, který se po svém triumfu rozhodl setrvat v přirozeném stavu, kdy je všechno dovoleno, protiřečí sám sobě. Pokud si chce svoji moc udržet, hledá spojence, kteří ho proti ostatním podpoří. Spojenci se získají buď násilím nebo dohodou. Je proto v souhlase s rozumem získat si někoho vzájemnou dohodou, kdy na svazku vydělají obě strany, i když i smlouva uzavřená ze strachu je platná.

Přirozený zákon

„Přirozený zákon³³, je to pokyn správné rozumové úvahy³⁴ o tom co se má dělat nebo čemu je třeba se vyhnout po pokud možno trvalé zachování života a údů.“³⁵ Jinak řečeno, člověk je zavázán rozumem k tomu, aby neničil prostředky, které mu mohou sloužit zachovávat život.

³² Hobbes definuje pojem úmluvy a smlouvy: Úmluva je jednání více lidí, kteří si vzájemně předávají svá práva. Úmluva platí ihned, buď se vzájemné závazky splní nebo poruší, poté zaniká. Pokud ale panuje důvěra obou stran a úmluva slibuje, že dohodnuté splní později, jedná se o smlouvu. Smlouva je závazek, kterým se zúčastněné strany zavazují omezit svoji svobodu zároveň. Není to výměna služby, kdy jeden musí jako první udělat nějaký krok, a další navazují na tento akt, ale tuto smlouvu dodržují všichni paralelně.

³³ Lex naturalis.

³⁴ Za správnou rozumovou úvahu považuje Hobbes provedení úsudku člověka, tj. „...vlastní a pravdivé usuzování každého člověka o svých vlastních činech, které mohou být ostatním lidem k užítku nebo ke škodě.“ Hobbes T., Výbor z díla - O občanu, str. 145.

Hobbes tvrdí, že všichni lidé mají přirozenou svobodu či právo činit, cokoli je podle jejich vlastního úsudku nezbytné k sebezáchově (viz přirozené právo). Rozum přivádí člověka k jistým přirozeným zákonům, které mu zakazují činit cokoli, co by mohlo jej samotného zničit, anebo zanedbat cokoli, co by jej mohlo zachránit.

Lidé jsou v mysli od přirozenosti uzpůsobeni tak, že kdyby je nedržel strach z nějaké veřejné moci, navzájem by si nedůvěřovali, báli by se jeden druhého a každý by chtěl použít vlastní síly k obraně. Tento princip platí, jak pro lidi, tak pro státy. Odtud podle Hobbese vyplývá, že každý by měl usilovat o mír. Jelikož život v přirozeném stavu je tak vratký, je nezbytné učinit vše, čeho je člověk schopen, aby se z tohoto stavu dostal do bezpečnějšího. K opuštění přirozeného stavu, což je stav války, je nutné učinit opatření, aby byl zjednán mír. A tímto opatřením je právě tento základní přirozený zákon.

"První část tohoto pravidla obsahuje první a základní zákon přirozený, to jest: vyhledávej a zachovávej mír. Druhá souhrn práva přirozeného, to jest: bránit se vším, čím se bránit můžete"³⁶.

V pojednání O občanu popisuje také další přirozené zákony, které vycházejí a jsou odvozeny ze základních přirozených zákonů, například zákon o dodržování smluv, o milosrdenství, o skromnosti a tak dále. Celkem jich jmenuje na dvacet. Všechny vycházejí z formule evangelia - co nechceš, aby ti činili jiní, nečiň ani ty jim.

Společnost - Přirozený zákon a společenská smlouva

K zachování míru je nutné uplatňovat přirozený zákon a k uplatňování přirozeného zákona je nutné bezpečí, Hobbes se ptá, jak takovéto bezpečí zajistit? Musí vzniknout shoda několika lidí, kteří se smluvně zaváží zachovávat vzájemně mír a bezpečí. Přirozený zákon se musí uplatnit také silou, proti odpůrcům. Tato skupina musí být ale tak velká, aby je nikdo neohrozil. Musí být také jednotní ve způsobu obrany proti zbytku. Aby tato smlouva přetrvala, je nutné ještě udělat něco navíc, aby těm, kdo uzavřeli dohodu o míru a vzájemné pomoci, později strach zabránil jednat proti této dohodě, když se jejich soukromé dobro dostane do rozporu s dobrem veřejným. Proto v tomto uskupení musí vzniknout státní zákony. Lidé se tak podřídí jednotné vůli – moc přenesou na shromáždění nebo na jednoho panovníka.

³⁵ Hobbes T., Výbor z díla - O občanu, str. 145.

³⁶ "The first branch of which rule containeth the first and fundamental law of nature, which is: to seek peace and follow it. The second, the sum of the right of nature, which is: by all means we can to defend ourselves." Hobbes T., Leviathan, kapitola 14., http://www.infidels.org/library/historical/thomas_hobbes/leviathan.html

V pojednání O občanu smlouvu uzavírají občané jen mezi sebou, svou svobodu postupují vládci, který není smluvním partnerem. Vůle shromáždění se potom chápe jako vůle většiny lidí, z nichž se shromáždění sestává. Takto dosažené sjednocení nazývá Hobbes státem nebo občanskou společností. Hobbes dále naznačuje, že nejstabilnější smlouvou je, když se svrchovaná moc přenesla do rukou jednoho člověka, panovníka.

Pojetí typů států

Hobbes rozlišuje tři typy státu, demokracii, aristokracii a monarchii. Rozdíl mezi těmito typy je dán povahou svrchované moci, která náleží buď shromáždění, kde má každý hlasovací právo - demokracie, nebo náleží moc shromáždění, kde mají hlasovací právo pouze někteří - aristokracie a v posledním typu náleží moc jednomu člověku - monarchie. Protichůdné typy státu podle řeckých zdrojů Hobbes neuznává, jedná se pouze o různý pohled na tutéž věc a to v případě oligarchie, která znamená totéž co aristokracie a také tyranie, což je totéž co monarchie. Anarchie není typ státu, jelikož neexistuje vláda, moc a tedy ani státní zřízení.

Zdůrazňuje výjimečnost osoby monarchy v procesu vlády těchto tří typů státu. Například výhodou vlády monarchy je, že ke skutečnému výkonu moci dochází neustále, monarcha rozvažuje a rozhoduje o vládě v každém čase na rozdíl od nutnosti výkonného shromáždění aristokracie nebo demokracie. Dále zmiňuje "neobčanský" charakter monarchy: po zvolení lidem už ztělesňuje lid sám a není vázán smlouvami k lidu (tak jako člen například demokratického zřízení, který je vázán smlouvami, které pro něj ze zřízení plynou.). V monarchii je veřejný zájem totožný se soukromým panovníkovým, monarchovo bohatství, moc a vážnost roste jen z bohatství, moci a vážnosti svých poddaných.

Leviathan³⁷

"Na prachu země mu není podobného, kdo by byl prost všeho děsu." (Job 41,24)

Na tyto myšlenky spisu *De cive* navazuje kniha *Leviathan*, kde Hobbes popisuje fungování ustanoveného státu. Nemluví zde pouze o monarchii, ale o státě obecně. *Leviathanem* nazývá lidské společenství neboli stát (lat. *civitas*). Na obalu prvního vydání *Leviathanu* je znázorněná biblická obluda – *Leviathan*, jehož moci se na světě nic nevyrovná, rozpřahuje své paže nad zemí žijící v pokoji. Stát neboli *Leviathana* chápe Hobbes jako umělého člověka, k jehož ochraně a obraně stát vznikl. Přirozená touha po pohodlí, po vědění, po spokojenosti vedla lidi k tomu, že se vzdali svých práv

³⁷ Legendární biblická nestvůra, nejednotně popisovaná, podobná draku, symbolizující „zlého ducha“ nebo prostě zlo, které bude poraženo archandělem Gabrielem. Objevuje se zvláště v knize *Jobově* 40/20 až 41/25 a *Žalmech* 74/14. Někdy též vystupuje jako s pojeví d'áblů Samaela a Lilithy. Obsahově souvisí se symbolem draka, který v pohádkách představuje buď zlo, nebo animální stránku člověka.

a svobody pro vznik státu, který jim zajistil bezpečnost a pohodlí. Duší tohoto státu je jeho svrchovanost.

Obecným pravidlem ve státě je již jednou zmíněná rozumová úvaha evangelia – co nechceš, aby ti činili jiní, nečiň ani ty jim. Je to výše zmíněný přirozený zákon, který dokáže udržet společnost v míru. Tento přirozený zákon je věčný, nehledě na války a státní formu společnosti.

Tento přirozený zákon je v rámci přirozeného stavu neudržitelný. Proto nastupuje na scénu instituce státu. Stát zde působí jako dráb, jako vykonavatel práva, jako veřejná moc, která vynucuje plnění společenské smlouvy a chrání jeho členy před sebou navzájem a před ostatními společenskými zřízeními.

Druhý díl Leviathanu popisuje konkrétní fungování státu jako biblické nestvůry Leviathanu, kdy nositelem svrchované moci je nejčastěji vladař. Jde o absolutní stát v čele s absolutním panovníkem. Všichni ostatní (poddaní) jsou nuceni zachovávat ustanovenou smlouvu. Pokud panovník ztratí schopnost chránit poddané, nedodržel smlouvu. Vrchnost se proto podle Hobbse nemůže dopustit nespravedlnosti, ale jen nesprávnosti. Jednou uzavřená smlouva o státní moci by musela být vypovězena oběma stranami. Kromě této občanské moci, ale byli smluvně uzavřeny občanské zákony, které chrání obě strany. Hobbsova důslednost absolutismu panovníka spočívá v charakteru moci, která je poddanými vložena do rukou vladaře. Tato moc je absolutní a jakékoliv odepření vůli vládnoucího panovníka (smlouvě) je akt zla.

Hobbsův stát je vlastně pouhou právní konstrukcí legitimacy moci jako základu společnosti. Není to společnost lidí, je to systém pravidel.

Na práce Thomase Hobbse nebo jiné absolutisticky orientované autory, například Roberta Filmera³⁸ kriticky navazuje o dvě generace mladší anglický myslitel John Locke. Ten ve svých pracích vytváří občanskou společnost, kterou můžeme chápat jako protiváhu k neobčanskému státu Hobbsově a kriticky reaguje na dřívější absolutistické pozice.

³⁸ Viz kapitola této práce Někteří další angličtí myslitelé 17. století.

Praktická sociálně-politická filozofie

John Locke rozpracovává nauku o státě stejně jako před ním Hobbes. Pro své myšlenky se považuje za zakladatele evropského liberalismu. Základními díly se sociálně-filozofickým obsah jsou Dvě pojednání o vládě (1690) a Dopis o toleranci (v průběhu let 1689 až 1704).

Locke se narodil v roce 1632 nedaleko Bristolu. Jeho otec vstoupil do armády na straně parlamentu. Locke vystudoval v Oxfordu teologii a studoval dále medicínu a empirickou přírodovědu.

Základní mezníkem jeho života se stalo seznámení s lordem Ashleyem, který se později stal hrabětem ze Shaftesbury. Locke se stal jeho lékařem a tajemníkem. V období restaurace koncipuje své úvahy proti absolutisticky zaměřeným spisům (např. R. Filmera). Odchází do Nizozemí a po pádu vlády Jakuba II. se spolu s Vilémem Oranžským vrací do Anglie. Umírá v Oates, v hrabství Essex v roce 1704.

Základní myšlenky filozofie Johna Locka

Dílo Dvě pojednání o vládě je možno brát jako odraz výsledků revolučních událostí v Anglii sedmnáctého století. První pojednání tvoří polemika se spisem Roberta Filmera nazvaným "Patriarcha", ve kterém Filmer obhajuje královský absolutismus z hlediska náboženství a víry. Druhé pojednání obsahují devatenáct kapitol, které popisují Lockovy názory na úvod, rozsah a výsledek občanské vlády a vlastní filozofickopolitickou teorii.

Přirozený stav a přirozený zákon

Tak jako Hobbes klade Locke důraz na přirozený stav³⁹, v němž žijí lidé podle rozumu. Ten se ovšem od Hobbsova přirozeného stavu zásadně liší. Tento přirozený stav není libovůle vedená egoismem, kde jedinec nakládá se svým vlastnictvím v mezích přirozeného zákona. Jedinec nemá nad sebou žádnou autoritu, jen přirozený zákon v mysli. "Kde není zákona, tam není svobody." (J. Locke) Podle Locka znamená rozum to, že platí přirozený zákon, podle kterého všichni lidé jsou svobodní, rovní a nezávislí. Přirozený zákon definuje jako:

³⁹ Natural state

"...že všichni jsou si rovni a nezávislí, nikdo nemá poškozovat druhého v jeho životě, zdraví, svobodě nebo majetku."⁴⁰

Je to stav rovnosti, v němž všechna moc a pravomoc je vzájemná, ani jeden nemá více než druhý. Jedinec má svobodu nakládat se svým vlastnictvím. Tím, že jsou lidé rovni, se vytvořil předpoklad ke vzájemné lásce jedinců mezi sebou. Locke sice tvrdí, že neexistují přímé důkazy o tomto stavu, protože vzájemná láska pudila lidi vytvářet hned společnost. Ještě dříve, než vznikly písemné prameny. Státy jsou jak děti, kteří nevědí o svém narození. Kde existuje svoboda a rovnost, omezuje se zvláště jednotlivých lidí. Jediný stav, kdy je člověk omezen ve své svobodě je stav dětství, kdy otec používá rozum za svého potomka. To ale ve stavu dospělosti přestává, Locke proto popisuje monarchie založené na neustálém „otcovském právu“ jen jako opak přirozeného stavu svobody.

Rozum, který určuje tento zákon, učí, že při vzájemné rovnosti lidí nikdo nemá škodit jinému! Tento zákon nezabavuje člověka svobody, jen pouze řídí jednání rozumové bytosti podle jejího vlastního zájmu a nepředpisuje nic, co by nebylo obecným dobrem. Zároveň tento zákon ukazuje, že člověk nemá svobodu zahubit jiného člověka, ale i sebe sama.

Ale na druhé straně je každý při výkonu přirozeného práva svým pánem i soudcem. Může proto potrestat zločince, míru trestu v rámci přirozeného zákona určuje výše přestupku proti tomuto zákonu. Ve stavu přirozeném má každý výkonnou a soudní moc sám ve své síle.

V tomto přirozeném stavu hrozí nebezpečí válek a bojů. Dokonce tvrdí, že stav válečný je opakem stavu přirozeného (vs Hobbes). Lidská přirozenost má určité nedokonalosti, protože ačkoliv všichni znají přirozený zákon, který je jasný a pochopitelný všem rozumným tvorům, lidé jsou předpojatí svým zájmem, neznají přirozený zákon, protože ho dostatečně nepromýšlejí.

Tři práva

Ve Druhém pojednání o vládě formuluje tři základní přirozená práva osobnosti, která jsou vzájemně respektována v přirozením stavu, a později garantována společenskou smlouvou a státem. Tato tři občanská práva jsou: právo na život, právo na svobodu a právo na vlastnictví. Tato tři práva ovšem nevystupují v Lockově filozofii jako oddělená, ale jako systém práva, kdy se jednotlivá práva navzájem prolínají.

Tato trojitá právní formule tvoří podle Locka základ právního řádu a zákonodárství na nich musí být postaveno, nemůže přinést jakékoliv omezení těchto tří práv.

⁴⁰ Locke J., Dvě pojednání o vládě, str. 141, Praha: Československá akademie věd 1965.

Společenská smlouva

Je nestranným arbitrem při přestoupení přirozeného práva.

Protože v přirozeném stavu neexistuje nestranná autorita, může sebemenší rozepře vést k válečnému stavu. Každý se stává soudcem ve vlastní věci. Jenže lidé jsou vůči sobě zaujatí, vášeň a pomstychtivost je strhává a nezájem je činí lhostejnými k věcem druhých. V přirozeném stavu chybí moc podporovat spravedlivý rozsudek a potrestání porušení zákona se často stává nebezpečným a přináší záhubu těm, kteří se o to pokusí.

To je důvod, aby lidé vstoupili do společnosti a vzdali se stavu přirozeného. Pro Hobbse i pro Locka je společenská smlouva způsobem, jak uniknout nebezpečí války. Vyvarovat se tohoto stavu válečného (v němž je odvolání jen k nebi), je jeden velký důvod, aby lidé vstoupili do společnosti a vzdali se stavu přirozeného. Protože když je na zemi autorita, moc, ke které se lze odvolat, je delší trvání stavu válečného vyloučeno a spor je touto mocí rozhodnut. Ze stavu válečného vyplývá i porušení přirozeného stavu rovnosti a vznik otroctví.

Locke ale přidává ještě druhý zásadní důvod vzniku společenské smlouvy a to je ochrana vlastnictví. Vlastnictví představuje Locke ve dvojí podobě. V širším pojetí to znamená nezczitelné a nezadatelné vlastnictví člověka vlastní osoby či právem člověka na sebe sama. Poté jako vlastnictví nějakého hmotného majetku.

Vlastnictví

Právo na majetek vzniká podle Locka přirozeně, člověk si může brát z přírody prostředky obživy bez souhlasu jiných, protože jinak by zemřel hladem. Plody země nebo zvířata jsou podle něj dány k užívání pro všechny lidi. Z tohoto kolektivního využití vyjímá jednotlivec část tím, že ji smísí s vlastní prací, tedy s částí vlastní osobnosti a tak ji učiní svým vlastnictvím. Uvádí příklad, když lovec pronásleduje zvěř, která je společným majetkem všech lidí, vynaložil práci na vypátrání a pronásledování, vyňal to ze stavu přirozeného a pokud ji dostihl, stala se jeho vlastnictvím.

Podle Locka, kdo si takto přivlastňuje půdu zvětšuje společné zásoby lidstva, protože zvětšuje produktivitu přírody. Vlastnictví ale podle Locka musí být spravedlivě distribuováno, zlom nastal se vznikem obchodu a peněz. Do té doby přirozený zákon omezoval vlastnictví, protože přirozenému zákonu odpovídalo takové množství majetku, které člověk potřebuje k obživě a dokáže je spotřebovat. Bůh dal přírodu člověku k užívání, míra vlastnictví odpovídala míře práce do přírody vložené. Uvádí příklad hospodaření indiánů uprostřed Ameriky, ohradili jen tolik půdy, kolik potřebovali k přežití,

kdyby ohradili půdy více, museli by se o ni starat a neměli by z ní užitek, neboť by s přebytečnými potravinami nemohli obchodovat.

Předěl nastal se vznikem peněz, ty se nezkaží, mohou být hromaděny, aniž by komukoliv škodily. Mají svoji hodnotu díky tiché dohodě lidí, která zavádí zároveň právo na větší majetkové rozdíly, které ale vznikly různou přičinlivostí lidí.

Stát a občanská společnost

Člověk má od přírody (nezávisle na společenském zřízení) moc zachovat si své vlastnictví, tedy svobodu, jmění a život (tři práva). K ochraně těchto hodnot se lidé sdružili a vytvořili stát. Cílem státu je bezpečí a sebezáchova každého občana, svoboda a ochrana majetku. Za tímto účelem se lidé sdružují na základě smlouvy a vzdávají s svých práv a moci ve prospěch většiny, protože lidé jsou od přirozenosti svobodní, rovní a nezávislí, nikdo nemůže být vsazen mimo tento stav a podroben politické moci druhého bez svého souhlasu. Dohoda s jinými, aby se utvořilo společenství pro pohodlný a bezpečný život, je jedinou cestou, jak lze se vzdát své přirozené svobody. Vzniká *občanská společnost*.

Společnost potom rozhoduje jako moc zákonodárná, ale jen pro společné dobro. Státník proto musí vládnout pomocí zákonů, které odsouhlasili občané a nikoliv příležitostnými výnosy, známými jen jemu. Nikdo nemůže dát vládě více moci, než má on sám – protože si sám nemůže vzít život, nemůže ani také na vládu přenést moc nad svým životem.

Vláda ve státě

Samotnou politickou moc definuje Locke jako moc, kterou měl člověk v přirozeném stavu a již odevzdal do rukou společnosti a tím vládcům. Učinil tak v důvěře, že moc bude užita k jeho dobru a zachování vlastnictví, tedy života, svobody a majetku. Politická moc je právo dávat zákony a tresty (i trest smrti) pro zachování vlastnictví. Ale i vládcové jednají podle přirozeného rozumového zákona, na vyřešení sporů je třeba vyšší autority, která je rozřeší. Navíc žádný člověk v občanské společnosti nemůže být vyňat z jejích zákonů.

Tak podle Locka vznikl stát⁴¹. Ten se řídí stálými zákony, založených na společném dobru podle rozumu a přirozeného zákona, dále podle moci výkonné a federativní.

Nejvyšší mocí je moc 1) *zákonodárná* (legislativa). Locke píše, že "...prvním a základním pozitivním zákonem všech států zřízení zákonodárné moci, jako jest prvním

⁴¹ Lat. civitas, podle něj je nejlepším příkladem státu britský commonwealth.

a základním přirozeným zákonem, který má řídit i legislativu samu, zachování společnosti a každé osoby v ní".⁴²

Legislativa je oddělena od moci 2) *výkonné*. "A může být příliš velkým pokušením lidské křehkosti, nakloněné uchvátit moc, pro tytéž osoby, které mají moc dávat zákony, aby měly ve svých rukou také moc provádět je."⁴³ Výkonná moc kontroluje provádění daných zákonů a je oddělena od moci zákonodárné.

Pro zahraniční politiku navrhuje moc 3) *federativní*. "...tedy moc války a míru, svazků a spolků a všech smluv se všemi osobami a společenstvími mimo stát."⁴⁴ Jde o moc, která řeší vztahy státu jako jednoho celku k jiným státům nebo vnějším osobám.

Základním právem společnosti je zachovat sebe samu – proto i ten, kdo by ji chtěl zničit, musí podléhat zákonům. Tak ten, kdo poruší přirozené zákony a zavede násilí, musí být potrestán – král nebo poddaný.

Existují případy, kdy zákony ustupují výkonné moci, nebo lépe řečeno přirozenému zákonu, který mluví o zachování členů společností, jejich života, svobody a majetku. Tyto zvláštní případy, kdy je možno jednat proti svobodě jednotlivce, aby byl zachován obecný pořádek, tuto právní klauzuli nazývá Locke *prerogativou* (např. když hoří domy, lze strhnout jeden z domů, aby nechytly domy další).

Locke také ve státě rozděluje sféru náboženskou a politickou, kdy stát zajišťuje ochranu přirozeného zákona. Locke dovozuje, že zřízení státu je nutným aktem, ale vznik jiných uskupení nikoliv (např. církve je užitečná, ale nikoliv nutná). Člověk se rodí do státu, nikoliv do církve. Stát má být proto oddělený od církve. Žádné náboženství nemá privilegované postavení, proto by měli být církve tolerantní, každý člověk se zodpovídá jen svému svědomí.

Význam filozofie J. Locka

John Locke byl typologicky jiný myslitel než jeho ranější předchůdci. Jeho teorie jsou ovlivněny jeho zkušenostmi, která se výrazně odlišovala od zkušenosti myslitelů a účastníků anglické revoluce poloviny sedmnáctého století. Byl ovlivněn revolucí, která v roce 1688 vynesla na anglický trůn Viléma Oranžského.

Význam filozofie Johna Locka pro následné generace je zřejmý, ať již se to týká jeho nástupců a pokračovatelů v jeho filozofickém systému, tak jeho myšlenek o společnosti

⁴² Locke J., Dvě pojednání o vládě, str. 202.

⁴³ J. Locke, Dvě pojednání o vládě, str. 209.

⁴⁴ Tamtéž str. 209.

a o výchově. Někteří pokračovatelé teorie společenské smlouvy ještě budou zmíněni v závěrečné kapitole.

Vývoj společnosti v anglické filozofii 17. století

Je zřejmé, že zásadním vlivem na vzniku takto zaměřených prací měly události ve vlasti jejich autorů. Revoluce v letech 1640 až 1648 a následná poprava krále, měla ohlas nejen doma v Anglii, ale po celé tehdy feudální Evropě. Slavná revoluce v roce 1688 završila události tohoto pohnutého období, jehož vliv na další vývoj v Evropě byl určující.

Jaké byly předpoklady těchto událostí? Proč k nim došlo právě v Anglii? Co bylo smyslem společenské smlouvy?

Věda jako hybná síla společenského pokroku

Společenský pokrok chápeme jako vývoj společnosti po určité vzestupné linii, od nižších, méně dokonalých stavů společností, k racionálně vyšším a dokonalejším stavům a uspořádáním společnosti. Základním stavebním kamenem myšlení v sedmnáctém století je přesvědčení o všemohoucnosti lidského rozumu. Rozum a jeho neomezené schopnosti poznávat objektivní pravdy, odhalovat zákony přírody a společnosti a využít je v praxi, to bylo zásadní téma pro tehdejší renesanční filozofii. Člověk byl prohlášen za tvůrce svého osudu v protikladu k postavení člověka v světě náboženských dogmat.

Sedmnácté století je především stoletím rozvoje vědy. Symbolickým rozhraním pro novou vědu se stal rok 1643, kdy zemřel Galileo Galilei a narodil se Isaac Newton (1643 - 1727). Hlavními ohnisky vědy byla Paříž a Londýn, v roce 1662 vznikla Královská společnost (Royal society) v Londýně o čtyři roky později Královská Akademie v Paříži.

Nová věda a důraz na rozum překonávají stávající dogmatismus, který měl dosud zásadní vliv na vývoj vědních oborů.

Věda je zásadním faktorem společenských změn. Rozvoj ekonomiky a obchodu v Evropě samozřejmě vytváří podmínky pro rozvoj vědy a ta formuje nové podoby filozofických konceptů. Významnou úlohu se připisuje lékařství, které odhaluje biologické zákonitosti lidského těla a pomáhá odstraňovat tělesné choroby. Analogie k filozofickým vědám se zde jen nabízí. Například J. Harrington využívá lékařské terminologie ve svých sociálních pracích. Péče o zdravé tělo a o zdravého ducha je považována za významnou součást společenského pokroku.

Věda je nástrojem společenského pokroku. Tuto myšlenku sdíleli už F. Bacon nebo R. Descartes, zejména ve vztahu člověka a přírody. Filozofové 17. století ji systematicky rozvinuli a hlavně využili v jejich sociálně a politicky zaměřených pracích, které dosud stály mimo hlavní zájem renesančního a osvícenského myšlení. Vztah člověka k člověku. Hobbes i Locke apelují na vzestup morální filozofie společně s přírodními vědami. Podle Hobbse je nutné nalézt způsob racionálního formování společenských vztahů, k čemuž je nutné využít určité vědecké metody, racionální teorie. Přístup k tématu je stejný jako u přírodních věd. Války, egoismus, ambice, hrabivost narušují společenské vztahy. Jsou tedy iracionální.

Lidé jsou rozumné bytosti, které ovšem dosud nedokázali racionálně upravovat své společenské vztahy, protože neměli k dispozici správné pojetí základů státu, práva a morálky. Podle Hobbse je možné pomocí principů, zákonů a správné metodiky vytvořit pravdivou morálně sociální filozofii. Locke je v tomto ohledu zajedno s Hobbsem, usiluje také o rozvoj praktického poznání, morální a sociální filozofie a o jejich praktické využití. A použitá vědecká metoda bude stejná jako v přírodních vědách. Tedy s důrazem na zkušenost, praxi a matematický důkaz. Tento vědecký styl ve filozofii se promítá nejen v pracích sociálních myslitelů, lze například zmínit i ostatní filozofické obory, například B. Spinoza a Etika vyložená metodou geometrickou a podobně.

J. Harrington vidí pokrok lineárně a na konci této vývojové linie je jeho model republiky. Společenský pokrok podle něj směřuje k republice. Nezabývá se filozofickými aspekty vědecké metody. Jen ji využívá. To jej také odlišuje od filozofů Hobbse a Locka. Harrington zůstává teoretikem společenského uspořádání a neklade si ambice na vytvoření filozofického systému.

Zformulováním základů vědecké politiky státu dali sociální filozofové sedmnáctého století impuls ke zkoumání společenského pokroku a jeho dalšímu rozvoji.

Koncept lidské přirozenosti

Jak žít pospolu a nepobít se?

Jakákoliv skupina lidí nebo zvířat má v rámci skupiny stanovena určitá pravidla, která říkají, za jakých podmínek může zůstat jednotlivec členem této skupiny. Tato pravidla definují hierarchii ve skupině a jednotlivá práva svých členů. Hierarchie a práva nám říkají, co může jednotlivec v rámci skupiny činit, jakým způsobem může ve skupině žít a třeba i myslet (viz například rozdíl ve způsobu myšlení různých vývojových a geografických stadií ve vývoji společenství lidí) a jakým způsobem může kdo členství ve skupině ztratit.

Hierarchie a práva jejich členů určují základní postavení členů ve skupině a mezi sebou. Zde dochází k rozdělení moci celé skupiny na její jednotlivé členy, na její výkonnou část a také k rozdělení moci uvnitř skupiny. Jeden člen (nebo více) se staví do čela skupiny a rozhoduje, ostatní se mu podřídí. To, jakým způsobem je tohle rozdělení moci provedeno, závisí na vyspělosti komunikační úrovně skupiny. Legitimita těchto přiznaných privilegií některým členům a naopak odebráním práv jiným členům skupiny z hlediska vývoje společenských uspořádání byla do sedmnáctého století většinou určena otcovským nebo klanovým právem (z pohledu rodinné příslušnosti) a také mýtickým nebo náboženským právem (z pohledu kultury) dané společností.

Historické prameny nám prezentují modely společnosti od nejstarších civilizací, ve kterých byla moc legitimizovaná právě jedněmi z výše uvedených principů. Mýtická, náboženská či jinak tradiční společnost se ukazuje jako neudržitelná. S příchodem renesance se tyto dosavadní ustanovené sociální struktury podrobují racionální analýze.

Lidská přirozenost

Pro vytváření skupiny hraje důležitý moment motivy chování jednotlivce a jeho projevy a potřeby. Zjednodušeně řečeno, je nutné vědět na čem se může stavět. Je nutné si definovat, čím člověk je a s čím je možné počítat. Mluvíme o lidské přirozenosti, o lidské povaze.

Otázka po lidské povaze byla také poplatná době ve které byla pokládána. Ze spojení historických událostí, zejména třicetileté náboženské války a renesančního racionalismu, musela tato témata vzejít. Renesance opouští uvažovaný vztah člověka jako jednotlivce nebo lidstva k Bohu a ptá se na člověka a jeho vztah k sobě samému a k přírodě, jako k prostředí, ze kterého vzešel a které svým přístupem pozměnil. Uvědomění si vlivu člověka na přírodu v ryze praktickém a společenském smyslu je příčinou otázky o hledání přirozených "předspolečenských" stavů životů lidí.

V otázce lidské povahy byl Harrington velmi skepticky až depresivní, podobně jako Hobbes. Největší nebezpečí pro jeho republiku znamenala "lidská sobeckost" a "libido dominandi", touha člověka po moci. Pro Hobbese jsou základními požadavky lidské přirozenosti egoismus a chtivost vlastnění, v čemž se s Harringtonem v jisté míře ztotožňuje. Harrington zastával názor, kterým se odkazoval na Machiavelliho, že nikoliv dobří lidé, ale dobré zákony jsou zárukou dobré vlády (podobně jako Hobbes). Ve pojetí lidské přirozenosti se dostáváme z oblasti pojetí morálky, dobra a zla, dobrých a špatných lidí. Machiavelli, ač neměl náboženské nebo filozofické vzdělání měl velmi rozvinutý smysl pro praxi. Racionálně zpracovává motivy jednání a vyvozuje z nich důsledky

pro praktickou státnickou činnost. Podle Hobbse a Harringtona je lidská přirozenost rozporná.

Locke se v otázce podstaty lidské povahy nevyjadřuje vůbec skepticky, naopak. Podle něj je centrem všech hodnotových principů jako právo na sebezachování, svobody, rovnosti, vlastnictví a všeobecného blaha.

Stát, společnost a právo

Filozofové novověku se snažili zkoumat příčiny stavu společnosti a osvobodit pojetí státu a vztahů mezi lidmi od mytologického stavu, ve kterém se dosud nacházela. Zásadní vliv na myšlení měla teorie dvojí pravdy, rozlišení pravdy vědy a pravdy náboženského zjevení. To byl první krok k oddělení racionální vědy a do té doby vědy pojaté jako "služku náboženství." Vzniká teorie "**přirozeného práva**", která je v protikladu s náboženskou koncepcí uspořádání světa.

Podle Bacona vzniká stát jako rozrůstání rodiny. V rodině fungující otcovské⁴⁵ právo (Locke, Harrington) se přenáší do klanové ve větší skupině lidí až k právu náboženskému, mytologickému nebo tradičnímu na úrovni státu. Zákony a právo, které postupně vznikají, jsou zákony, které vyjadřují zájmy jednotlivých skupin vzhledem ostatním skupinám ať již na úrovni rodiny, klanu nebo státu. Tyto zákony mohou být často v rozporu se zájmy jiných společenských skupin vzhledem k zájmům toho, kdo má v rukou moc dané skupiny. Jaký zákon tedy sociální filozofové hledají? Užitečný, spravedlivý? Problém užitečnosti a spravedlnosti je v jeho relativnosti. Francis Bacon tedy společně s evangeliem definuje spravedlnost: Spravedlnost spočívá v tom, aby člověk nečinil jinému to, co si nepřeje, aby jiný činil jemu.

Hledají se obecné principy, na kterých lze postavit obecný zákon společnosti. Tento zákon je nazýván přirozeným zákonem, který je formulován na základě přirozeného práva. Spolu s tématem přirozeného práva vychází na povrch potřeba až nutnost **formální rovnosti** všech členů společnosti před tímto obecným zákonem. Nelze mít obecný princip a nestejně podmínky pro každého, jinak jakékoliv obecné pravidlo ztratí svůj smysl (bude jen spousta výjimek). Požadavek rovnosti před racionálními pravidly je nový a poplatný tehdejší osvětlené době. J. Harrington ve své utopii definuje obecné principy a práva občanů republiky, kde je požadavek rovnosti implicitně obsažen ve formách volebních práv a procesů, přestože východiskem pro vznik republiky je mu jedinečná geniální osoba, která "zažehne oheň" a odejde.

⁴⁵ Případně mateřské právo v matriarchálních společnostech.

Přirozená rovnost lidí u T. Hobbsa vychází z jeho pojetí přirozeného stavu, ve kterém má každý právo na všechno a každý je schopna zničit toho druhého. J. Locke využívá pojem rovnosti ve smyslu práva na vlastnictví a život člověka. To právo má každý a v tomto jsou si lidé rovni.

Přirozený zákon se má podle filozofů stát základem společenského uspořádání "právního státu" (Hobbes), to znamená státu, ve které jsou si všichni občané formálně rovni a jsou stejným způsobem podřízeni zákonům, které pro ně platí. Takový zákon by měl fungovat jako prostředek, který odstraní feudální práva silnějších a majetkově nebo nábožensky privilegovaných, který překoná chaos náboženských válek v Evropě, který zajistí volný trh a podobně.

Základním cílem státu je podle Bacona ochrana našich osob, majetku a dobrého jména a zajištění práva na **vlastnictví** majetku a půdy. Tohle je náplň filozofie anglických sociálních myslitelů sedmnáctého století. Racionální uspořádání společnosti je podle nich založené na právu každého člověka mít majetek. Společenská smlouva je postavena na principech vlastnictví, na tom že každý (rovnost) může něco vlastnit (vlastnictví).

Ve feudálním uspořádání společnosti měl moc disponovat půdou, jejími plody a dokonce i jejími obdávatelem (poddanými, vazaly) měl pouze lenní pán. Osvobození člověka z feudální závislosti a prosazování soukromého vlastnictví bylo jedním z bodů sociálních teorií té doby.

Proto James Harrington ve své republice definuje agrární zákon⁴⁶, který formuluje možný vztah člověka k půdě a následně ke státní moci. Podíl na půdě je ekvivalentní podílu na moci. Definoval souvislost mezi tehdejšími hospodářstvím, tehdejšími základy ekonomiky státu a státní moci. Jeho zákon tak vlastně může určovat ne jaké může mít jednotlivý člověk statky, ale jakou může mít maximální moc v jeho modelu republiky. V dnešní době by mohla podobná úvaha pracovat s jinými ekonomickými institucemi moci ve státě, například s informacemi a podobně.

Také podle Locka je základem společenského pokroku a tvorby nových společenských principů prosazení práva na vlastnictví a na osobní bezpečnosti člověka před násilím ostatních. Obojí nazývá vlastnictvím, jedno ve smyslu majetku, který vzniká na základu určité práce a druhé ve smyslu vlastnictví vlastního života, myšlení a svobody. K zajištění vlastnického práva jsou nutné zákony a moc, která tyto zákony mohla ochraňovat. Tedy takové zákony a státní moc, které by se staraly o "zachování vlastnictví".

⁴⁶ Viz kapitola této práce Poslední utopie? zaměřená na J. Harringtona.

Na otázce o úloze "smluvního" nebo "právního" se velkou měrou podílel právě T. Hobbes svou teorií státu.⁴⁷ Jeho primární cíl bylo poznat a stanovit principy struktury společnosti a vztahů jejich jednotlivých členů. U Hobbesa je stát výsledkem jeho filozofického systému, u Locka hraje stát roli pouze jakéhosi dráha, který má ochraňovat vytvořenou občanskou společnost, má však omezená práva. Hobbes popisuje stát jako abstrakci společenských vztahů, pravidel a zákonů, která má absolutní neomezenou moc, pro Locka jsou primární občanské svobody v občanské společnosti.

Co se týče přirozeného stavu, Locke nesouhlasí s Hobbesem, že stav přirozený je zároveň stavem válečným a striktně tyto dva stavy rozlišuje. Tento názorový nesoulad se přenáší i do koncepce práva a státu. Pro Hobbesa je stav míru podmíněn státem. Bez státu nelze docílit stavu míru. Naopak Locke si dokáže představit společnost bez státu a práva, stav svobody a rovnosti, který je přesto slučitelný s mírem a vzájemnou spoluprací lidí. Je to způsobeno způsobem logické úvahy. Hobbes analyzuje reálný a historický stav společností. Stejně jako Harrington, který pro svou republiku využívá některých funkčních celků, které se osvědčily historicky (například systém benátské republiky). Hobbes tvoří filozofii, Harrington typ ústavy. Locke se především snaží o dokončení svého idealistického filozofického systému.

Státní zřízení by mělo fungovat jako nástroj uplatnění přirozeného práva ve společnosti, na tom se ve svých pracích shodují všichni myslitelé. Společenská smlouva zajišťuje přechod od přirozeného stavu, ať již ve smyslu Hobbesově nebo Lockově, k uspořádanější a spolehlivější správě společenských vztahů.

Pojetí prací

Práce výše zmíněných myslitelů bychom mohli porovnat ze několika pohledů. V první řadě je nutné porovnat dva velké filozofické systémy T. Hobbesa a J. Locka s vizí a představou spravedlivé ideální republiky popsanou v díle *Republika Oceana* J. Harringtona. Hobbes vychází z vlastní systematické filozofie a z její metodologie podobně jako Locke. Harringtonova práce nemá hlubší filozofický zdroj a je to spíše pokus o zformování hypotetické ústavy státu, která je založena na racionálních principech myšlení.

Harrington a Locke popisují své idealistické vize a navrhují nový stav občanské společnosti, kdežto Hobbes se více soustředí na zkoumání příčin toho stavu, který spatřoval kolem sebe. Vzhledem k jeho zkušenostem se nelze divit až pesimistickému

⁴⁷ Viz kapitola této práce *Společnost a stát* zaměřená na T. Hobbesa.

pohledu na člověka, který na sebou potřebuje podle Hobbsa hlavně "bič" v podobě jeho státu. Locke a Harrington člověku věří. Je to způsobeno Harringtonovou idealistickou vírou v nového člověka, který se mohl zrodit anglickou revolucí a Lockovou zkušeností z Anglie a Holandska v době, kdy proběhla slavná anglická revoluce v roce 1688.

Všechny práce měly velmi výrazný vliv na pozdější tvůrce sociálních systémů, na autory ústav v různých etapách historie a v různých geografických částech světa.

Revoluce a rozvoj sociálního myšlení v Anglii

Renesance a revoluce v Anglii znamenala změnu společenského zřízení - společenský pokrok - postupný přechod od feudálního absolutismu tehdejší Evropy k novým typům uspořádání společnosti, v tomto případě ke konstituční monarchii.

Co bylo příčinou, že se tyto společenské změny udály v Anglii? Proč tehdy a ne jindy? To jsou otázky, na které nám samozřejmě může dát odpovědi například historicko politická analýza vývoje Anglie v sedmnáctém století. Zde jsou uvedeny jiné důležité momenty.

1) Sir Isaac Newton a rozvoj racionálních věd. Novověká věda je v této fázi dějin nerozlučně spjata s vývojem filozofie. Rozvoj vědy a nové pojetí rozumu jde ruku v ruce s rozvojem filozofických oborů.

2) Sir Francis Bacon a rozvoj racionální filozofie. Vliv filozofie Francise Bacona na rozvoj sociálního myšlení je zřejmý, přestože Bacon sám nevytvořil žádný sociálně filozofický systém. V jeho pracích jsou problémy společenských vztahů zmíněny jen okrajově, přesto jsou jeho myšlenky ve spousta případech přejímány.

3) Na druhé straně vědecké a osvícené Anglie byl v zemi silně zakořeněn náboženský mýtus o vyvolenosti anglického národa Bohem pro uskutečnění svých plánů⁴⁸. Tento mýtus nahrazení židovského národa anglickým ve spojení s geografickým odloučením Anglie od kontinentální Evropy vyvolával v zemi přehnaný nacionalismus. "Angličané by měli děkovat Bohu, že se nenarodili jako Francouzi, Němci nebo Italové."⁴⁹ Boží dílo se sjednocovalo s národním. Výjimečnost a arogance, která naplňovala Anglii, ospravedlňovala revoluční události v očích samotných Angličanů.

Tyto aspekty bychom mohli považovat za jedny z příčin radikálních revolučních a sociálních změn, které podmínily rozvoj novověké sociální filozofie.

⁴⁸ Druhý příchod Krista.

⁴⁹ Johnson P., Dějiny anglického národa, str. 137.

Odkaz anglické sociální filozofie 17. století

Filozofie společenské smlouvy měla velký význam pro následující generace. Ať již se jednalo o vliv na historické události a politické změny, tak také o filozofickou tradici, která se filozofií společnosti dále zabývala.

Baruch Spinoza (1632 – 1677) ve svém díle Traktát filozoficko-teologický sepsal své názory na společnost, stát a náboženství. Zdůrazňoval svobodu svědomí a slova. Svoboda slova byla praktickou obranou proti neprojevenému nesouhlasu ve společnosti, který často mohl ústit v rámci společenského zřízení v násilnou nepřátelskou akci.

Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) rekonstruuje stejně jako Thomas Hobbes či John Locke přirozený stav izolovaných individuí, které se na základě vzájemné dohody mění ve společnost. Na rozdíl od Hobbova pojetí, kdy se společnost rodí jako prevence války a přežití, Rousseau vidí přirozený stav jako dobrý. Válku tvoří vztahy mezi věcmi, nikoliv mezi lidmi. Ve stavu přirozeném neexistovalo osobní vlastnictví, ani zákony, které by nějak osobní vlastnictví opatrovaly. Vznik soukromého vlastnictví spojené s vývojem lidstva (výroba) přináší stav majetkové nerovnosti a vznik společenské smlouvy. Rousseau píše – onen člověk, který si obsadil jistý kus pozemku prohlásil: „Toto je mé!“ a našel dost prostoduchých lidí, kteří mu to uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti.

Ve svém spise O původu nerovnosti mezi lidmi (1755) popisuje idealistickou vizi soužití lidí v přirozeném stavu. Považuje vývoj od přirozeného stavu za jednoznačně negativní, protože rozum potlačil přírodu. A společenská nerovnost jen umocnila nerovnost přirozenou (s.57).

Proto musela vzniknout smlouva mezi lidmi. Ale tento původ společnosti a zákonů přinesl nové překážky slabým a novou sílu bohatým. Proto Rousseau takovouto smlouvu mezi panovníkem a poddanými nepovažuje za trvalou, panovník je jenom úředník, který plní přání lidu. K takovému závazku se domluvily obě strany. Rousseau už v tomto spise potvrzuje, že stát, aby mohl fungovat zákonitě, úředníky potřebuje, ale ti musí plnit vůli lidu.

Proti koncepci společenské smlouvy vnesl námitku **David Hume** (1711 -1776), podle kterého nikdy nemohl být založen stát původní smlouvou jeho občanů a že i kdyby jednou tato smlouva byla uzavřena, nemohla by dnešní generaci nijak zavazovat.

Immanuel Kant (1724 – 1804) tvrdil, že dějiny jsou dějinami pokroku, ale tento pokrok se převádí postupně na soupeření a soutěžení lidí. Tak vzniká napětí mezi

požadavky mravnosti na jedné straně a na straně druhé požadavkem doby, který přesahuje jednotlivá individua a tkví v tom, že hnacím motorem je sebeláska. Kant tak navrhuje se své koncepci filozofie dějin jisté formy dějinné nutnosti.

Člověk má určité rozumové vlohy a jejich rozvoj se uskutečňuje v lidském druhu. Prostředek k podpoře těchto vloh slouží tzv. „nedružná družnost“ (ungesellige Geselligkeit) – tj. lidé se chtějí na jedné straně sdružovat do společnosti, na straně druhé chtějí žít osaměle. Tato nedružná družnost drží pohromadě lidi ve státech, lidé by jinak žili v tak vzájemné svornosti, že by jejich vlohy zůstaly skryty.

Ve svém pojednání O obecném rčení tvrdí, že přirozený stav, který lidé ukončili uzavřením společenské smlouvy, je jen rozumovou konstrukcí. Je to idea. Nebyla to historická událost. Dokazuje jako filozofové, že nejdříve bylo účelem státu správně uspořádané soužití, ve spise K věčnému míru také zabránění válce. Pouze právní zákony mohou zaručit občanům svobodu ve státě. Protože právo svobody náleží každému člověku. Ve státě musí být rozdělená moc a to splňuje nejlépe republika. Stát musí mít upraveny zákony také k okolním státům, aby bylo zákoně upraveno soužití států.

V **19. století** postupně koncepty společenské smlouvy vytlačily jiné filozofické myšlenky o ospravedlní politiky – utilitarismus, hegelianismus, nacionalismus, darwinismus, marxismus.

Dochází také ke vzniku samostatného oboru, který se zabývá společností jako primárním tématem svého zkoumání. Vznik sociologie a následných dalších sociálně vědních oborů je toho důsledkem.

Renesance společenské smlouvy ve dvacátém století

Renesance teorie společenské smlouvy nastala až v 50. letech 20. století v anglosaském světě (tzv. kontraktualismus, moderní a společenské instituce mají ospravedlnění pokud zde dojde jedinec štěstí). John Harsanyi vydal práci popisující etické postuláty na základě domluvy z počátečního stavu nejistoty. Na něj navazuje průkopnická stať Johna Rawlse (liberalismus). Ve svém díle Teorie spravedlnosti zdůrazňuje, aby se všichni v počátečním stavu domluvili, jelikož nemohou znát své partikulární zájmy, tzv. „závoj nevědění“⁵⁰. V počátečním stavu jsou si všichni rovni v šancích a pak každý sleduje jen své osobní zájmy.

Spravedlnost sociálních vztahů spočívá na spravedlnosti odvozenou od čestnosti, poctivosti a slušnosti, na pravidlech, na kterých se všichni zúčastnění musejí domluvit.

⁵⁰ Veil of ignorance.

Koncepce je to ale jen hypotetická (jak navrhol Kant, nehistorické podmínění morálky), nikoliv jako podle Rousseaua jako nutná absolutní rovnost všech smluvních partnerů.

Robert Nozick (libertianismus)– vychází z Locka, lidé jsou v přirozeném stavu absolutně svobodní, ale postupně se vyvíjejí bez souhlasu jejich členů pravidla a společnost, je to přirozený proces. Stát je jen noční hlídač (minarchismus), jeho funkce mohou zastávat i instituce. Proti daním, proti sociálnímu státu.

James Buchanan oponuje Nozickovi Hobbsovými argumenty, že původní stav mohl být také válkou bez žádné spravedlnosti, jen anarchií. Ještě navíc přidává oproti Hobbsovi, že lidé nemuseli být ani už v konfliktech rovní. Ti úspěšnější se tak potom snaží vytvořit rovnovážný stav a mír. Společenskou smlouvou se tak snaží legitimizovat svoje postavení – několik parciálních dohod, aby byli zahrnuti všichni.

Proto koncepce Buchanana i Nozicka (mírně i Rawlse) směřují k liberalismu s minimálním zasahováním státu. Tato debata dospěla i ke sporu liberalismu a komunitarismu, ve kterém je namísto svobody akcentována příslušnost - k tomu či onomu segmentu společnosti.

Někteří další angličtí myslitelé 17. století

Richard Hooker (1552 - 1600)

Anglický teolog, autor spisu "Zákony církevního zřízení"(The Laws of an Ecclesiastical Polity, 1594-1600).

Popisuje vznik společnosti a státu z náklonnosti lidí a uvážené dohody, smlouvy, aby lidé unikli zlům přirozeného stavu, které chápe na rozdíl od Hobbese podle Aristotela ("zoon politikon"). Tím přispěl k formulaci smluvní teorie státu a byl často citován Lockem.

William Petty (1623 - 1687)

Vynikající ekonom, ale i lékař, přírodovědec, matematik a zeměměřič, avšak také úspěšný podnikatel a velkostatkář, který spekulacemi i politikařením rozmnožoval svůj majetek, až se stal jedním z nejbohatších Angličanů své doby. Působil také jako Cromwellův sekretář. Navštěvoval také harringtonovský klub Rota a otevřeně se k jeho názorům hlásil.

Ekonomická teorie Pettyho je v podstatě souhrnem nových, často geniálních úvah a závěrů, vyslovených v různých pracích, zabývajících se převážně praktickými národohospodářskými otázkami. Za jeho nejvýznamnější ekonomické spisy jsou všeobecně považovány:

"Pojednání o daních a poplatcích" (1662) - první formulace teorie pracovní hodnoty;

"Politická aritmetika" (1676) - první spis o vědecké statistice;

"Několik slov o penězích" (1682) - teoreticky nejvyzrálejší dílo z období vzniku klasické ekonomie, oproštěné od jakýchkoliv stop merkantilistických názorů.

Hlavní teoretický přínos W. Pettyho spočívá v tom, že je prvním ekonomem, který formuluje teorii pracovní hodnoty. Na základě své analýzy zboží dospívá totiž k závěru, že základem směnných relací různých zboží je množství práce vynaložené na jejich výrobu.

W. Petty také formuloval dnes už skoro zapomenutý slogan anglické školy, že "příroda je matkou a práce otcem bohatství".

William Temple (1628 - 1699)

Anglický státník a esejist. Během jeho diplomatické kariéry vyjednal také sňatek prince Oranžského a princezny Marie anglické.

Robert Filmer (1588 - 1653)

Anglický politický teoretik. Stal se historicky známým spíše tím, že jeho práce byla kritizována A. Sidneyem a J. Lockem, než že by nesla výrazné stopy originality. Za občanské války byl uvězněn, nehrál však větší politickou roli. Jeho nejdůležitější dílo "Patriarcha čili o přirozené moci králů" vyšlo až po jeho smrti v roce 1680. Filmer popírá, že by lidstvo bylo někdy svobodné a mělo možnost volit své vládcy. V Písmu není zmínka o žádném původním přirozeném stavu, kde panuje přirozená svoboda a rovnost lidí. podle Filmera by tato svoboda a rovnost byla pouze zdrojem nepokojů a bouření se. Královská moc je daná od Boha a nemůže být žádnou nižší mocí omezena.

Filmer znal dílo T. Hobbese, v úvodu svého díla píše: "S nemalým uspokojením jsem četl knihu pana Hobbese De cive. Souhlasím s ním, pokud jde o práva vykonávání vlády, ale nemohu souhlasit se způsobem, o němž tvrdí, že jím bylo vlády dosaženo."⁵¹

John Milton (1608 - 1674)

Anglický básník. Stál na straně revoluce i v době, kdy spousta republikánů zaváhala, a to po popravě krále. Jeho pamflety netvoří nějakou politickou teorii, ale v rámci společenského hnutí tehdejší Anglie mají svůj význam, například jeho obhajoby svobody tisku a podobně.

Jeho práce a traktáty jsou však primárně zaměřeny na vyvrácení royalistické propagandy. Milton je pojímá jako oslavy svobodu a některé jako obhajobu průběhu revoluce. Podle něj budou všechny další národy následovat stejnou cestu ke konečné svobodě tak, jak se to událo v Anglii.

Gerrard Winstanley (1609 - 1652)

Anglický utopický komunista. Vůdce diggerů, primitivně komunisticky orientované skupiny revolučního období. Zásadním dílem je "Zákon o svobodě jako program" (The Law of Freedom in a Platform, 1652).

Vychází z Písma a z představy přirozené rovnosti a svobody lidí. Jelikož majetek boří tuto rovnost, je zastáncem společného vlastnění věcí, a tato je možná pro ty členy společnosti, kteří tento majetek vytvářejí svou prací. Vztah vlastní práce a vlastnění výsledků práce je podobný Lockově teorii o vyjmutí věci z přirozeného stavu prací, a vzniku vlastnictví.

Soukromé vlastnictví je podle Winstanleye stálý zdroj válek, útisku, ničí vnější svobodu člověka a je původcem vnitřního nevolnictví (lakota, pýcha, pokrytectví, závist, strach atd.).

⁵¹ Locke J., Dvě pojednání o vládě, str. 10. Předmluva od J.Popelové.

Závěr

Smyslem práce bylo přiblížit historicko politické události v Anglii sedmnáctého století a stručně vyložit základní sociálně filozofická témata, která se v té době objevila v pracích J. Harringtona, T. Hobbse a J. Locka.

Tato etapa vývoje společnosti a filozofie předznamenává obrat od historicky zavedených sociálních struktur k novověkému myšlení společnosti, k myšlenkám společenského pokroku, společenské smlouvy nebo k novému uspořádání vztahů mezi lidmi na základě určitého (přirozeného) práva. Děje se tak pod vlivem událostí v revoluční Anglii sedmnáctého století, které se považují za jedny s příčin rozvoje sociálního myšlení v historii novověké Evropy.

Práce měla také ukázat propojení jednoho filozofického proudu v tehdejší Anglii a vědeckého vývoje, který vzniku nové sociální filozofie předcházel.

Ve třech kapitolách věnovaných jednotlivým filozofům jsou stručně nastíněny jejich základní myšlenky. V druhé části práce jsou jejich postoje a názory vzájemně porovnány, v souvislostech s historickým vývojem přezkoumány příčiny jejich vzniku a v poslední řadě uvedeny důsledky a odkazy, které zanechaly pro další generace sociálních myslitelů.

Teorie občanské společnosti a státu v sedmnáctém století jen reagují na překotný vývoj ostatních vědních oborů v tehdejší Evropě a na formování novověké společnosti. Svůj odkaz nesou až do současnosti, kdy se technologie vyvíjejí stále rychleji než společenské vědy.

Jde tedy stále a pořád o stejnou věc, a to o poznání a pochopení všech vztahů ve společenství jedinců druhu Homo sapiens sapiens.

Použitá literatura:

Harrington, James. *Republika Oceána*. Praha: Mladá fronta 1985.

Hobbes, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha: Melantrich, 1941.

Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Internet:

http://www.infidels.org/library/historical/thomas_hobbes/leviathan.html

<http://oregonstate.edu/instruct/phi302/texts/hobbes/leviathan-contents.html>

Hobbes, Thomas. *Výbor z díla*. Praha: Svoboda 1988.

Hobbes, Thomas. *Základy filosofie státu a společnosti*. Praha: Česká akademie Františka Josefa 1909.

Holzbachová, Ivana. *Dějiny společenských teorií*. Brno: Masarykova univerzita 1997.

Johnson, Paul. *Dějiny anglického národa*. Řevnice: Rozmluvy 1995.

Locke, John. *Dvě pojednání o vládě*. Praha: Československá akademie věd 1965.

Locke, John. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

Maurois, André. *Dějiny Anglie*. Praha: Lidové noviny 1993.

Rádl, Emanuel. *Dějiny filosofie novověk*. Olomouc: Votobia 1999.

Scruton, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. Brno: Barrister & Principal 2005.

Szacki, Jerzy. *Utopie*. Praha: Mladá fronta 1971.

Tretera, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka 2006.